

Az önálló vajdasági magyar oktatás és felsőoktatás (1992–2002)

Egy sikertelen egyetemalapítási kísérlet rövid története a felvilágosodás idejéből, mely történetnek bármily hasonlósága a mához s a jelenlegi vajdasági magyar egyetemügyhöz merő véletlen lehet.

Bevezetőül idézzünk egy sikertelen magyar (egri) egyetem alapításáról szóló tanulmányból és tanulságaiból. Az esemény abból az időből való, amikor Magyarország éppen hogy felszabadult a (nem európai) idegen uralom alól. *Antalóczy Lajos* írja a következőket: „Bakóczy Ferenc – a nagyszombati Pázmány-féle egyetemhez hasonlóan, Egerben is három-fakultásos universitasra gondolt. Eszterházy azonban jelentősen továbbfejlesztette elődje gondolatát és merészen elhatározta: Egerben felépíti Magyarország első négy-fakultásos egyetemét. Az építkezésen túl ehhez két dolgot kellett még megoldania: megszervezni (érseki) székvárosában az orvosképzést és megszerezni Bécsből az egyetem működési engedélyét. Eszterházy még 1763 végén az osztrák fővárosba utazott, hogy Mária Teréziának bemutassa az épület tervrajzát, kieszközölje az uralkodónőtől az erre szóló állami elismerést. A főpap elsősorban azzal érvelt, hogy Egert azért szeretné a Dunán-inneni ország rész felsőoktatásának központjává fejleszteni, mert jelenleg (akkoriban) csupán a nyugat-magyarországi tanulóifjúság képes nehézség nélkül a nagyszombati, bécsi vagy grázi egyetemet látogatni. Eszterházy magára vállalta az egyetem kiadásainak fedezését is. Az egri püspök bizakodó volt. Remélte, ha közvetlenül tárja a császárnő elé ezt a kényes kérdést, nem lehet akadálya az engedély kiadásának.” Közben 1762/1763 során az egri püspök más ügyben szóváltásba kerül *Bakóczy Ferenc* esztergomi primással, ami az ügynek nem volt jó, mert történetesen Bakóczy töltötte be a hazai tanügy legfőbb felügyelői tisztségét. Bakóczy előbb jelentéstételre utasította

Eszterházyt az egyházmegyében megszervezett egyetemi és gimnáziumi tantervvel kapcsolatosan, később *Mária Terézia* külön intenciójára a primás új zsolozsmarendet akart bevezetni Egerben is. Eszterházy Károly mindkét esetben megtagadta az igenlő választ. A tanüggyel összefüggő jelentéstétel sértette Eszterházyt, mert ilyenre nem volt még precedens Magyarországon. A zsolozsmarenddel kapcsolatban pedig feltehetően Rómát tartotta illetékesnek a döntéshozatalra. A vita nem maradt következmény nélkül az egyetem alapítására nézve. Az októberi látogatás után *Mária Terézia* véleményezésre Bakóczy Ferenchez továbbította Eszterházy Károly felterjesztését. A primás diplomatikusan, de keményen vágott vissza az egri püspöknek: helyesnek tartja az iskola felépítését, de az egyetemi privilégium megadását nem javasolja, mert Egerben nem kívánatos események következhetnek be. (1)

Az egri püspök tovább folytatta az építkezést, ám újabb akadályt is le kellett küzdenie. Ugyanis *Mária Terézia* 1777-ben kiadta a *Ratio educationis*-t, amelynek (14. paragrafus) értelmében Magyarországon csak egyetlen egyetem működhet, mégpedig a budai. Az irat rangsorolja a főiskolákat, s ebben az egri Universitas a harmadik helyre, a líceumok közé került. A főpap nem tört meg, ettől kezdve az épületet, mely ma is a helyén áll és ott ma is tanárképző főiskola működik, líceumnak nevezte. (2) Az, amit a püspök megtett még alapot is, bámulatos: járta Európát és vásárolta Európa-szerte a könyveket. E könyveket az általa elképzelt egyetemi könyvtárhoz és egyetemi intézethez gyűjtötte. A könyvtár ma is áll,

modern katalógusrendszere van, történeti értéke mellett hallatlan szellemi kincset képez, alkalmas a mai, főleg társadalomtörténeti kutatásra is. Erről nemrégén a Miskolci Egyetem Jogtörténeti tanszékének jóvoltából egri látogatásomon győződhettem meg: a könyvtárban megtalálható például *Werbőczy* „Tripartitum”-ának egyik legrégebbi, az 1600-as évek második évtizedének elején magyar és latin nyelven kiadott példánya.

Hogyan értékeli Antalóczy Lajos tanulmánya az egyetemalapítás társadalmi ámbitusát, körülményeit, az alapítást indítványozó vagy befolyásoló emberek közötti viszonyt? „Ha az egri egyetem évtizedekig húzódo kérdését beárménykolják is a személyes problémák, a végső elutasítást mégis a felvilágosult abszolutista kultúrpolitika rovására kell írunk.” És itt a szerző célzás és szinte ironia nélkül így folytatja: „Az irányzat követői elsősorban a felvilágosodás eszméinek elterjesztése végett az általános műveltséget kívánták növelni, tehát bővítették az elemi iskolák számát.” Az értékelés másik figyelemre méltó része így hangzik: „A felvilágosult abszolutizmus másik alapvető törekvése pedig a felsőoktatás állami kézbe vétele és irányítása volt. Így az állami vezetés nemcsak beleszólhott az oktatásba, de a fennhatósága alá vont intézetekben jobban szemmel tudta kísérni a hallgatók lojalitását. Jellemző, hogy e kultúrpolitika szellemében ötre csökkentették a monarchia területén működő egyetemek számát.” (3)

E bevezető után, mely – úgy gondoljuk – nem vesztette időszerűségét, rátérünk mai délvidéki egyetemi oktatásunk és általában oktatásunk dolgaira. Talán e tanulmányom láttán feltehető a kérdés, hogyan beszélhetünk egyáltalában a jövőben önálló vajdasági magyar felsőoktatásról, ha alig voltunk, vagyunk képesek azt a keveset, amit a magyar tannyelvű felsőoktatásból az elmúlt rendszer „életben hagyott”, megőrizni, fenntartani. Adófizető polgároként súlyos összegeket fizettünk az elmúlt évtizedekben is a Lap mindenkori államaparátusnak, de adóink ellenére iskoláinkat sorra szüntették meg, újakat nem

alapítottak, akaratumk ellenére, költvén a pénzünket másra, szintén akaratumk ellenére. Minden iskola- vagy oktatásredukció fájdalmasan érinti közösségünket, de a legfájdalmasabb az, hogy nincs vagy igen hézagos az anyanyelvű egyetemi oktatásunk, s ami van, az minden igyekezetünk ellenére jórészt nem önálló.

Aki akár rövid időt töltött a felsőoktatásban, nagyon jól tudja, mi minden kell ahhoz, hogy egy önálló kar, egyetem eredményes, működőképes legyen.

Ha van elképzelésünk, talán akad lehetőség arra is, hogy az elképzelés mentén megkíséreljük az építkezést. Ha nincs, mert úgy gondoljuk, hogy hiába van elképzelés, nincs hozzá eszköz, hiányzanak, akik működtetnék, ha örökös diskurzusban vagyunk arról, hogy kell-e vagy sem, vagy arról, hogy habár kellene, nem vihető keresztül, akkor egy helyben fogunk toporogni.

A délvidéki/vajdasági magyar egyetem ügye nemcsak az elmúlt tíz évben merült fel. E kérdés, többek között, a hatvanas évek végén is előkerült. Akkoriban azonban a kezdeményezés (‘Szakmai és hivatási teljesség és a nyelvi kérdés’, Index, szerb/horvát nyelvű egyetemista lap, 1968) súlyos elmarasztalásban részesült. Némi utórezgése, eredményei voltak és főleg a közszolgálati egyetemi oktatás egyes szegmentumainak bővítésében mutatkoztak meg, például az Újvidéki Jogi Karon (ám nagy ellenállás mellett). Önállóságáról (oktatási és kutatási autonómiajáról) azonban, mint tudjuk, szó sem volt.

Nagyon jól tudjuk, hogy az egyetemi oktatás mindig fontos kérdése volt a társadalomnak. A tudásalapú társadalom kellő nyomatókat is adott e jelentőségnek. Elismerete, hogy oktatási és kutatási autonómia nélkül nincs tudásalapú társadalom. A kisebbségi közösség számára pedig az egyetemi oktatás talán az egyik legfontosabb pillére a kisebbségi önismeretnek, a kisebbségi létnek. Nyilván ugyanúgy fontos, mint az óvodai, általános iskolai és a középiskolai oktatás: óvodai, általános iskolai és középiskolai tanáraink és velük együtt értelmiségünk legnagyobb része éppensé-

gel az egyetem révén válik értelmiséggé. Nem mindegy persze, hogy az egyetemen nyerne-e elegendő rólunk és nekünk szóló, nyelvünkön, szakmai és hivatási anyanyelvünkön szerzett ismeretet vagy sem.

A többségnek van egyeteme, a kisebbségnek nincs, habár mi, kisebbségek meghirdettük a jogegyenlőség iránti igényünket. A kisebbségnek esetleg részleges egyetemi oktatása van nálunk. Az is legelőször sorvasztott, felügyelt, autonómia nélküli. (Legalábbis itt, a Vajdaságnak nevezett szerencsétlen Délvidéken, melynek régióját két ország között osztották meg. A régió Romániához csatolt részében Temesváron ugyan létrejött az egyetem, de tudunkkal ott nemigen tanítottak magyarul). Újvidéken az ötvenes évek során ugyan létrejött az egyetem, ám tulajdonképpen, a multikulturalizmus kezdeti hangoztatása mellett és ellenében gyakorlatilag szerb nyelvű egyetemmé formálódott. Annak ellenére, hogy ezen egyetem munkájához, működéséhez rövid fél évszázados működése során több mint százötven magyar ajkú oktató, kutató járult hozzá. Habár kiemelkedő oktatási és kutatási eredményeket mutattak fel, csak nagy ritkán fordult elő, hogy az egyetem dolgába beleszólhattak. Egyetlen magyar rektort sem neveztek ki, nagyritkán fordult elő magyar dékán vagy tanszékvezető. Utólag szemlélve nyilván nem azért, mert nem lett volna rátermelt magyar oktató vagy kutató. Elterjedt az a nézet, hogy „igazi kutató és oktató” ezekre a posztokra nemigen pályáznak, azonban kitűnt, hogy ezek a posztok fontosak az egyetem „profiljának” meghatározásához. Éppen azért, mert a kezdetben oly harsányan deklarált „multikulturális elvek” pusztán jelszavakként egyáltalán nem szolgálták érdekeinket.

A „jugoszlavizmus” és örökösei

A legmagasabb szintű európai kritériumok nem arról szólnak, hogy a nemzeti kisebbségnek nincs, hanem arról, hogy van önálló egyeteme. Persze, ezt most már jól tudjuk. Most már ez nemcsak a finnországi svédek „privilegiuma”. Örülhetünk annak,

hogy az erdélyi magyarságnak is karonként épült fel a ma már (innét, országhatáron túlról nézve) helyileg helyesen distribuált egyetemmé alakult felsőoktatása. Először azt várhattuk volna, hogy a nagyhírű, a történelmi Magyarország egyik legrégebbi egyeteme, az eredetileg Kolozsvári, majd Bolyai, később Babes-Bolyai Egyetem áll majd helyre úgy, mint kolozsvári egyetem, de nem ez történt. Egészen új alapítású karok jöttek létre. Lehet, hogy ez azért történt meg, mert a román hatóságok 1918 után kitelepítették a Bolyai Egyetem kiváló magyar oktatóit, így lett a kolozsvári egyetemből Szegedi Egyetem – ugyanis az oktatók Szegedre kerültek. Holott a Bolyai (netán Kolozsvári) Egyetem további működéséhez bőséggel rendelkezésre állhatott oktatói utánpótlás. Megszüntetően az egyetem eredeti autonómiáját, állami intézkedéssel fokról-fokra megszüntették magyar oktatói állományát és a magyar tannyelvű oktatást. Szomorú és hasonló sorsra jutott a Pozsonyi Egyetem is, hiszen 1918 után azt is átnevesítették, csak mutatóba maradt magyar oktatója (ha maradt). A „területörökös utóállamok” első törekvése az volt, s ebben a volt Jugoszlávia és a Jugoszláviák nem különböztek (habár a Délvidéken nem volt önálló egyetem, de volt jelentős egyéb magyar iskolahálózat), hogy a magyar oktatási rendszert, ha lehet, megszüntessék ha lehet, átneveítsék vagy legalább korlátozzák. Az „átnevesítés” gyakorlata az élet más területein is dúlt, de talán épp a felsőoktatásban a legdühödtében. Úgy látszik, tudták az „örökösök”, mit kell tenni, és meggyőződésüket alaposan, szisztematikusan valósították meg. Hiába volt protestáció, hiába fordultunk nemzetközi fórumokhoz. A nemzetközi közösség, például a Népszövetség, nem volt kellően hatékony. A Népszövetség ugyanis a román és jugoszláv, továbbá csehszlovák területeken nem tudta elérni, hogy a védetlen magyar kisebbség oktatási intézményeit ne szüntessék meg.

Európában sokáig nem látták be, hogy ez volt egyik oka a Kárpát-medencében időnként beálló vagy ismétlődő balkanizálódásnak. Az utóállamokba szorított,

különböző normatív körülmények közepette élő magyarság ugyanis a több évszázados európai iskoláztatási rendszerből egyszerre nem-európai hagyományú iskoláztatási rendszerbe kényszerült, olyanba, amelyben még anyanyelvét sem tanulhatta meg. (Például a „királyi” Jugoszláviában a bánági Törökbecsén teljesen megszüntették a magyar nyelvű oktatást, a Szerbiából érkező, nemigen képzett tanítók a magyar osztályokban testileg fenyítették azokat a gyerekeket, akik nem tudtak szerbül, márpedig ilyen sok volt.) Az ehhez hasonló fenyítéseket, iskolaredukciókat e szorgalmas és korrekt, kényszerűen szórványnak, kósza népcsoportnak minősített és megálázott kisebbség nem érdemelte meg. Annál inkább, mert éppen „keblében” a 19. század második felében jöttek létre a román, szerb és más iskolák, akkor az „öshazában” rokonaiknak nem voltak iskoláik. Igaz, a világban értelmiségük azt kürtölte, hogy nincsenek jogaik. Cáfolja ezt például a Délvidéken a 19. század második felében működő Matica srp-

ska, a szerb gimnáziumok léte, a kizárólag szerb bankok zavartalan működése (melyek aztán pénzelhették az iskolákat), a mindenféle szerb szkupstinák szeparatista és ugyan érthetően nem zavartalan ténykedése és a több mint hatvan szerb sajtótermék, közöttük négy szerb napilap. (Meg kell jegyezni, hogy a 19. század fordulóján az öt délvidéki megyében – Bács-Bodrog, Torontál, Szerém, Temes, Krassó-Szörény – a szerb kisebbség alig tette ki az összlakosság egyharmadát). (Akkor, amikor a szerb „öshazában” még alig voltak elemi iskolák és a vitáik arról szóltak, vajon orosz vagy szerb cirill be-

tűkkel írjanak. A románok, akik 1918 után hirtelen dáko-románságukra kezdtek hivatkozni, megfélekeztek arról, hogy a 19. század második felében végig cirill betűkkel írtak, amikor írtak – miközben ismertes, hogy az ősi Dáciában a latin írásmód terjedt el –, s a latin írásmódra csak akkor tértek át, amikor e „nemesi származtatás” meghozta területi gyümölcseit. De ebben az egy évezreddel korábban latin írásmóddal író népeknek, mint a magyaroknak, akik hozzájuk kerültek „vendégségbe”, nem volt köszönet, mert saját hagyományosan latin nyelvi és európai hagyományú kultúrájukat, latin írásmódjukat iskoláik bezárásával megszüntették vagy akadályozták).

A titói második Jugoszláviában habár a hetvenes években enyhült a nemzeti kisebbségekre gyakorolt nyomás, a jugoszlavizmus hangoztatása miatt a magyar tannyelvű oktatás sok helyen, főleg a szórványvidékeken megszűnt. Ugyanakkor a nyolcvanas években megszüntették a gimnáziumokat, melyek a magyar értelmiség forrásai voltak (azzal az argumentációval, hogy azok „dekadens

iskolák”). Emlékszem arra a hölgyre, aki a megszüntetés idején az újvidéki egyetemen azzal érvelt, hogy oda a „a munkásosztály gyerekei nem járnak”. Azt volt az észrevételem, hogy tudtommal éppen ellenkező a helyzet, azazhogy a gimnáziumba általában tehetséges gyerekek szoktak járnak, ilyenek pedig adódnak, függetlenül a származástól, a társadalom „minden rétegében”, így a munkás-, paraszti és értelmiségi családok gyermekei között egyaránt. A hölgy lesújtóan nézve rám azt mondta, hogy vigyázzak oktatói újraválasztásomra. Közben mi történt: a kilencvenes évek elején, amikor a társadalom, beleértve a kisebbségi társadalmat

Az igazgatókat, dékánokat politikai hovatartozás és nem szakértelem alapján nevezték ki. Ezeknek az igazgatóknak jogi és tényszerű teljhatalmuk volt, felmondhattak, akiknek akartak. Így volt ez az egyetlen is. És bizony fel is mondtak sokaknak tucattal az egyetlen, de más oktatási intézményben is, „különös tekintettel” a kisebbségi oktatókra. Más szóval, diszkriminatív módon bocsátották el a kisebbségi oktatókat, ami a kisebbségi oktatást, mely amúgy is kedvezőtlen helyzetben volt, még súlyosabb helyzetbe hozta.

is, nem véletlenül, visszaköveteli a megszüntetett gimnáziumot, ugyan ki magyarázza nekünk, egyetemi tanároknak, miért jó nekünk a „legáltalánosabb középiskola”, amely az egyetemi stúdium valóban legjobb alapozását nyújtó középiskola? Ugyanaz a kolléganő, pirulás nélkül...

A kilencvenes évektől kezdve a több, mint egy évtizedig eltartó balkáni háborúk rendkívül súlyos következményekkel jártak a magyar tannyelvű oktatás egészére nézve, óvodától egyetemig. Ismeretes, hogy a tekintélyelvű társadalmak általában nemigen bíznak a kultúrában, oktatásban, tudományban. Esetünkben is mindkettőt politikai kontroll alá helyezték. Az igazgatókat, dékánokat politikai hovatarozás és nem szakértelem alapján nevezték ki. Ezeknek az igazgatóknak jogi és tényszerű teljhatalmuk volt, felmondhattak, akiknek akartak. Így volt ez az egyetemen is. És bizony fel is mondtak sokaknak az egyetemen, de más oktatási intézményben is, „különös tekintettel” a kisebbségi oktatókra. Más szóval, diszkriminatív módon bocsátották el a kisebbségi oktatókat, ami a kisebbségi oktatást, mely amúgy is kedvezőtlen helyzetben volt, még súlyosabb helyzetbe hozta. Ugyanakkor az oktatási feltételek anyagi és felszereltségi szintje sohasem látott módon csökkent. A magyar kisebbség egészére gyakorolt diszkrimináció (munkahelyi felmondások nemzetiségtől függően, diszkriminatív katonai behívók, fenyegetések stb.), az általános kilátástalanság, az alapvető emberi és kisebbségi szabadságjogok típrása következtében több mint ötvenezer fiatal és középkorú ember kényszerült elhagyni szülőföldjét. (Ezzel egyidejű, magyarul lakta helységekbe való tömeges, államilag szervezett többségi lakossági beköltöztetés mellett). A korszakot jellemzi az általános félelemkeltés, a másság, a kisebbség gyalázása. (Csak egy példa: a nagybecskereki katolikus temetőben százával rongálják a sírköveket. A tettesek még ma is ismeretlenek). Ilyen helyzetben nem csoda, hogy a szülőföldjéhez még legerősebben ragaszkodó oktatók is fontolgatták az elvándorlást. Még akkor

is, ha valamely csoda folytán „csak presz-sziót gyakoroltak rájuk” és nem mondtak fel nekik. Mert védtelenek voltak.

A mindenkivel háborúzó rezsim a Vajdaságot teljesen kifosztja. A feldolgozóipar és a mezőgazdaság tönkremegy, mert hátán csattan a költségek ostora. A bankok csak arra szolgálnak, hogy a náluk levő lakossági devizaletéteket az állam beseperje. A gerjesztett infláció által beszedik a megmaradt lakossági devizát. Hatalmas vagyonok kerülnek kevesek birtokába, törvénytelenül, politikai vagy „civil” erőszakkal. A rezsim kilencvenes évek elején meghozott első intézkedése a két, önálló törvényhozással és kormányzattal rendelkező tartomány (Vajdaság, Koszovó) autonómiájának megszüntetése. Az indok a Vajdaság autonómiájának megszüntetését illetően abban áll, hogy ott a szerbek többségben vannak. Koszovó esetében pedig az, hogy az történelmileg állítólag mindig szerb tartomány volt. Ez okozta a többi tagköztársaság kiválását, hiszen az 1974-es alkotmány konszenzusos alkotmány volt, ami azt jelentette, hogy nem lehet konstitucionális döntést hozni, ha a föderáció bármely egysége (ezek közé tartoztak a tartományok is), akár egy is, nem járul hozzá a konstitucionális értékű módosításhoz. Úgy tűnik első szempillanásra, mintha mindez távol állna az oktatástól. Pedig nem: létrejön mindenben a centralizáció, az oktatás kérdéseiben a kisebbségi ügyekben nem mindig kompetensnek mutakozó belgrádi centrum válik mindenhatóvá. Az ottani döntések mélyen kihatnak a vajdasági magyar oktatási rendszer további destrúciójára.

A 2000 novemberében beálló váltás után azt reméltük, hogy nemcsak megszűnnek a nyílt diszkriminatív intézkedések, hanem az egy évtizedig tartó diszkrimináció következményeit is elhárítják. Ez nem történt meg.

Európai normák – szerbiai törvények

Az európai normák szüksézáruk, de bőven is értelmezhetőek. Az Európa Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről (Strasbourg, 1995) (4) mind az álla-

mi kötelezettségeket, mind a bármilyen szintű magánoktatási intézmények alapítására való jogot szavatolja. Ezek a normák végül is minimumok. Az európai normák nem akadályozzák az államokat abban, hogy a normákat ne teljesítsék túl. A kérdéses Egyezmény 12. szakasza szerint, mely a nemzeti kisebbségek oktatásra és kutatásra vonatkozó jogait illeti, mégpedig az állam által nyújtott keretben, arról szól, hogy

„– a felek az oktatás és kutatás területén intézkednek mind a nemzeti kisebbségek, mind a többség kultúrájának, történelmének, nyelvének és vallásának előmozdítására;

– ebben az összefüggésben a felek különösképpen megfelelő lehetőségeket fognak teremteni a tanítóképzésre és a tankönyvekhez való hozzájutásra, továbbá megkönnyítik a különböző közösségek tanítói és diákja közötti kapcsolatokat;

– a felek kötelezettségeket vállalnak arra, hogy minden szinten előmozdítják a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára az oktatáshoz jutás esélyegyenlőségét.”

Az Egyezmény 13. cikke pedig arról szól, hogy „oktatási rendszerük keretében a felek elismerik minden, valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személynek a jogát arra, hogy saját magánoktatási és – képzési intézményeiket létrehozassák és működtethessék. E jog gyakorlása nem ró semmiféle pénzügyi kötelezettséget a felekre”.

Az oktatási jogokkal összefüggésbe hozható a 15. cikk is, amely szerint „A felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy megteremtik a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára azokat a feltételeket, amelyek a kulturális, a társadalmi és a gazdasági életben, valamint a közügyekben – különösképpen az őket érintőkben – való részvételhez szükségesek.”

Az oktatási jogokhoz kapcsolható az Egyezmény 17. cikke is, mely szerint „a felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy nem akadályozzák a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeket azon joguk gyakorlásában, hogy szabadon és békésen határon áttérjedő kapcsolatokat hozzanak létre és tartanak fenn olyan személyekkel (...) akikkel etnikai, kulturális, nyelvi és

vallási identitásukkal osztoznak, vagy kulturális örökségük közös.” (5)

Mit mond a szövetségi kisebbségvédelmi törvény (2002. február 27.)? (6) Nem lehet kifogás ellene, mert mindent megígér. A 13. szakasz (1.) bekezdése szerint „A nemzeti kisebbségek jogosultak saját nyelvükön való oktatásra és nevelésre az iskoláskor előtti általános és középfokú intézményekben”. A második bekezdés szerint amennyiben ilyen intézmény nincs, az állam köteles létrehozásuk feltételeit megteremteni, de amíg ez létre nem jön, köteles kétnyelvű oktatást biztosítani. (Nocsak-nocsak, miért ne jönne létre, ha az állam köteles). A 3. bekezdés szerint e jogok megvalósítása céljából külön jogszabállyal előírható a tanulók szükséges minimális létszáma. (Nota bene, ismerjük a létszámkérdés problémáját. Azt is, hogy ez a törvény ígér, de egyéb törvényre bízva a megvalósítást és a feltételek dolgát, mely majdcsak megszületik a boldogabb jövőben. Ám ami késik, nem múlik). A 4. bekezdés igen lakonikus: „A nemzeti kisebbség nyelvén történő oktatás nem zárja ki a kötelező szerb nyelvű oktatást.” Gondolkozunk el e fogalmazványon akik ismerjük Hegel formális logikáját: „Nem zárja ki a kötelező ... stb. oktatást.” Persze, hogy nem zárja ki, ha már kötelező. Itt minden kisebbségi magyar ismeri a szerb nyelvet, ha kötelező, ha nem kötelező, mert a magyar kisebbség természetesnek tartja, hogy megtanuljon szerbül. (Sajnos a többségiék nemigen tartják, tisztelet a kivételnek, kötelezőnek, hogy megtanulják nyelvünket, bár nem ártana, hogy megtanulják, az európai normák értelmében, ha közszolgálatban, postán, iskolákban stb. vannak.)

Mit mond a törvény az általános iskolai és középiskolai tantervről? A 13. szakasz (5) és (6) bekezdései a következőkről szólnak: (5) A tanterv az első bekezdés szerinti oktatás szükségletei számára, abban a részben, amelyben ez a nemzeti tartalomra vonatkozik, jelentős mértékben fogja tartalmazni azokat a témákat, amelyek a nemzeti kisebbség történelmére, művészetére és kultúrájára vonatkoznak. (6) A tanterv azon tantárgyai tantervének kidolgo-

zásánál, amelyek nemzeti tartalmú kisebbségek különlegességeit fejezik ki, mégpedig a nemzeti kisebbségek nyelvén, a kétnyelvű oktatásban és a nemzeti kultúra elemeiről szóló nyelvtanításban kötelezően részt vesznek a nemzeti tanácsok.

Mit ígér a törvény a felsőoktatásban a nemzeti kisebbségek számára? Erről a 14. szakasz szól. Az 1. bekezdés arról szól, ami már van. „A nemzeti kisebbségek oktatásának szükségleteire (13. szakasz 1. bekezdés) tanszékeket és karokat biztosítanak a felsőfokú és főiskolai oktatás kereteiben, amelyeken a nemzeti kisebbségek nyelvén vagy kétnyelvű oktatás formájában a nemzeti kisebbséghez tartozó hallgatók számára lehetővé válik a nemzeti kisebbség nyelvén a szakterminológia elsajátítása.” A második bekezdés szerint pedig „az első szakasz szerinti felsőfokú és főiskolai oktatás mellett a kar lektorátusokat hoz létre a nemzeti kisebbségek nyelvén, amelyeken az egyetemisták megtanulhatják a szakmai terminusokat a nemzeti kisebbségek nyelvén is.” Kértem, mi a különbség a két szakasz között. Az elsőben is lektorátusokat javasol a törvény, azzal, hogy azt majd tanszékek vezetik, és azzal, hogy ott is csak terminus technikusokat tanulnak majd boldog kisebbségi hallgatóink, és a másodikban is lektorátusokat, azzal, hogy ez esetben a terminológiai tudást nem a tanszék nyújtja, hanem a nyelvi lektor. Lelki szemeim előtt van az a magyartanárnő, aki a kémiai tanszéken kémiai terminusokat magyaráz majd kedves hallgatóinak. Természetesen a törvény ígéri a terminológiai továbbképzést (3. bekezdés). Hasonlóban én tíz évig részt vettem, és azt mondom, falra hányt borsó. Az igazi eredményt a magyar tannyelvű és magyar egyetemi oktatás hozza és nem a terminológiai oktatás. Vezessünk be tíz tantárgyat minden karon magyarul, és jobban megy majd a dolog, mint tíz olyan nyelvi lektor közreműködésével, aki nem az adott szakma, hivatás, azaz adott terület tudományágában tanult, hanem csak nyelvi képzettséggel rendelkezik. Persze, a törvény igen hasznos módon irányozza elő, hogy az állam támogatja a nemzetközi

együttműködést abból a célból, hogy a nemzeti kisebbségek külföldön tanuljanak anyanyelvükön és az így szerzett okleveleket elismerjék a törvénnyel összhangban.

Honosítás és más csapdák

Apropó oklevél-elismerés, ebben aztán a szerbiai rendszerváltás előtt és után, minden támogató igyekezetem mellett – hogy a bolognai miniszteri értekezlet értelmében segítsek és európai normákat vezessünk be – vereségeket szenvedtem és csak részeredményeket értem el (tudnak erről az érintett hallgatók és külföldi, anyaországi karok) és tapasztalataim túlnyomórészt lehangolóak. (Persze, nem arról van szó, hogy itt nem nagyon ismerik az európai honosítási jogszabályokat, bár erről is szó van. Inkább van rosszhiszeműség. Meg nem értés és más egyéb.) A közös nevező: szegény Magyarországon vagy külföldön végzett diákunk, aki elindulsz a honosítás rögzös szerbiai útjain, lehetetlen akadályokba ütközöl. Jelenleg, majd két évvel a váltás után a honosítási szabályok egyike, a felsőoktatási törvény azt mondja, hogy a honosításra az egyetem és a kar illetékes, a másik, az új minisztériumokról szóló törvény pedig azt mondja, hogy a honosításra a szerbiai oktatásügyi és sportminiszter az illetékes. Nem tudod majd, kihez fordulj nagyobb bizalommal. Annál inkább, mert sem az egyik, sem a másik törvény szerint proponált végrehajtó rendelkezések még mindig nem születtek meg. No de sebjaj: akinek jó kapcsolatai vannak eme jogállamban, melyben élünk, számukra talán kínálkozik két honosítási út. Ha a kar nem honosít, ott van a miniszter (az omnibusz törvény értelmében nem az ígért tartományi, hanem a köz-társasági).

Szörnyű, hogy idáig jutottunk. Nem csoda, hogy külföldön végzett diákjainknak esze ágában sincs hazajönni, az ígért itthoni Kánaán és nemzetközi kapcsolattartás fejében, miközben a feldolgozó normák késnek. Feltesszük a kérdést, mit nem szabályoz a törvény. Először ígér, aztán más törvényre bizza az ígéret megvalósítá-

sát. Az illetékes törvény dolga az, hogy a „forró burgonyát” ne dobja át másik törvény hatáskörébe. Nem teheti meg, hogy az emberi jogokkal zsonglörködve egyszerűen emberi sorsokkal dobálózék. Végezze el a törvény azt, ami a dolga: szabályozzon diszpozícióban és szankcióban is. Például így: „amennyiben a külföldön szerzett diplomát az illetékes kar (vagy miniszter) záros határidőn belül, visszaélve hatalmával, nem honosítja vagy indokolatlanul akadályoztatja, a felelős személy szabálysértés miatt pénzbüntetéssel sújtható.” Ugyan hangolják már össze a törvényeket eme szerencsétlen jogállamban, mely tartja a

markát a külföld irányában, de még nem számolt be arról, hogy a tetemes külföldi segélyek kinek a pénztárcájába jutottak. Vagy megint arról van szó, hogy a mi pénzünk nem a mi pénzünk, hogy a külföldi segélyekből a kisebbség csak morzsákat és terminus technicus-lectorátusokat kap?

Arról a 16. szakasról pedig ne is beszéljünk, mely ugyan nem kapcsolódik közvetlenül az oktatáshoz, de kapcsolódhat a „szabad” történelemoktatáshoz: „A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek jogában áll a nemzeti szimbólumok és jelek választása és használata.” Ez egészen jó rendelkezés. De mit mond a következő bekezdés: „a nemzeti szimbólumok és jelek nem lehetnek azonosak más állam szimbólumával és jelével.” Habár én nem vagyok híve a formának, inkább a tartalomnak, meg vagyok rökönyödve e szabadságjog kacsán. Megtanultam Caportitól, mit értünk nemzeti kisebbség fogalmán. Olyan közösségről van szó, amelyik hagyományosan él egy területen és egy tágabb közösséghez tartozik, s csak azért kisebbség, mert a

A törvény ígéri a terminológiai továbbképzést (3. bekezdés). Használóban én tíz évig részt vettem, és azt mondom, falra hányt borso. Az igazi eredményt a magyar tannyelvű és magyar egyetemi oktatás hozza és nem a terminológiai oktatás. Vezessünk be tíz tantárgyat minden karon magyarul, és jobban megy majd a dolog, mint tíz olyan nyelvi lektor közreműködésével, aki nem az adott szakma, hivatás, azaz adott terület tudományágában tanult, hanem csak nyelvi képzettséggel rendelkezik.

történelem sorsfordulója határokat szabott feje felett, akarata ellenére. A nemzeti kisebbségnek, közvetlen szomszédságában, anyaországa van, melyben a vele azonos nyelvű és kultúrájú többsége él. A népcsoport abban különbözik a nemzeti kisebbségtől, hogy anyaországa nincs, vagy igen távoli.” Megjegyezném, hogy Európa politikai doktrínája és az európai egyezmények elfogadták Caporti definícióját. Az európai normák a nemzeti kisebbségeknek bizonyos értelemben differenciált jogosultságokat proponálnak, amelyek többek között az önálló egyetemre való jogosultságra is kiterjednek. Nálunk még mindig arról van

szó, hogy a törvény a népcsoportot összekeveri a nemzeti kisebbséggel. Ez azonban nem szándék nélküli. De hadd utaljak az EU-ba inkorporált római emberi jogi Egyezményre (11. számú, 1970 évben módosított, 1990-ben kiegészített jegyzőkönyv szerint módosított Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről, Róma, 1950, november 4.) (7), azaz annak 17. cikkére: „Joggal való

visszaélés tilalma. Az egyezmény egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, hogy az bármely állam, vagy csoport, vagy személy számára jogot biztosítana olyan tevékenység vagy olyan cselekedet végrehajtására, amely az egyezménybe foglalt jogok és szabadságok megsértésére vagy pedig az Egyezményben meghatározottnál nagyobb mértékű korlátozásra irányul.” És a 18. cikk: „A jelen egyezményben említett jogok és szabadságok korlátozását nem lehet más célra alkalmazni, mint amilyenre elő vannak írva.” A párizsi 1952. évi, márc. 20-i 11. Jegyzőkönyv második szakasza így szól: „Senkitől sem szabad megtagadni az oktatási jogot.”

Ami az oklevelek elismeréséről szóló európai normákat illeti (Egyezmény a felsőoktatási képesítések elismeréséről az európai régióban – ne feledjük, a délvidék európai régió – Lisszabon, 1997. április 11.) (8), azok (VI. 1. cikk) így szólnak: „Annak figyelembe vételével, hogy az elismerésről szóló döntést a felsőfokú képzés által tanúsított tudás és képességek alapján hozzák meg, mindegyik fél elismeri a másik Fél által kiadott felsőfokú képesítéseket, kivéve, ha lényegi különbség mutatható ki az elismertetni kívánt képzés és annak a Félnek megfelelő képzése között, melyben az elismerést kérték.” Az újabb szerbiai, rendszerváltást követő honosítási gyakorlatban előfordult, hogy a külföldön, mondjuk Magyarországon szerzett, az itthoni stúdiumnál hosszabb tartamú stúdiumon szerzett oklevelet, mely az adott tudományág, hivatás teljes egészét felölelte, nem ismerték el, s az okleveles szakembert kiegészítő vizsgákra utalták. Szerintem ezen gyakorlat ellentétes az idézett európai norma szavával és szellemével. E gyakorlatra jellemző a joggal való visszaélés jelensége, sérti a kisebbségek szülőföldjükre való hazatérésének jogát.

Mit ígér a szövetségi törvény az anyanyelvű oktatásról és felsőoktatásról a magánintézmények tekintetében? Erre a kérdésre a 15. szakasz ad választ. Az első bekezdés arról szól, hogy a nemzeti kisebbségek tagjainak jogukban áll magánoktatási intézmények, iskolák vagy egyetem alapítása, melyekben az oktatás a nemzeti kisebbség nyelvén vagy kétnyelvű formában valósul meg, összhangban a törvénnyel. A második bekezdés arról szól, hogy a nemzeti kisebbségek nyelvén történő oktatás pénzellátásában részt vehetnek hazai és külföldi szervezetek, alapítványok és magánszemélyek, a törvénnyel összhangban. A harmadik bekezdés szerint az előző bekezdés szerinti pénzügyi vagy egyéb adományozás esetében az állam meghatározott könnyítéseket és az adózási kötelezettség alól mentesítést biztosíthat.

Egyelőre csak az nem tisztázott, mi van a törvénnyel összhangban. Nos, lássuk, a felsőoktatás példáján, mit mond a szövetségi

törvény után meghozott új felsőoktatási törvény. Mennyiben áll vele összhangban, mi mindent kell tennie az alapítónak, ha netán arra vetemedik, hogy kisebbségi oktatási intézményt kíván létrehozni. Úgy tűnik, elég sok mindent. A köztársasági normákban szó sincs a szövetségi normák szerinti favorizációról.

Mit mond az új (2002. április 23.) köztársasági felsőoktatási törvény? (9)

Sok mindent. Ember legyen a talpán, aki magánoktatási intézményt alapít, netán kart vagy egyetemet.

Figyelemre méltóak a következő rendelkezések, alapelvek. A 4. szakasz (1) bekezdése értelmében „Az egyetemnek és tagjainak (ezek a karok) szavatolt a tudományos, azaz művészeti, oktatási és alkotói szabadság”. A (2) bekezdés szerint „Az egyetemen és a tagok számára tilos a politikai, párt- és vallási szerveződés és tevékenység”. A (3) bekezdés értelmében „Az egyetem és tagjai autonómak tevékenységük megvalósítása során”. A (4) bekezdés szerint „Az egyetem és tagjainak területe sérthetetlen, a törvénnyel összhangban”. A 6. szakasz (7) bekezdése értelmében a kar jogi személy, azzal, hogy a kar tevékenységét és szervezését a kar alapszabályzata szabályozza. A 2. szakasz szerint az Egyetem autonóm tudományos, azaz művészeti és oktatási intézmény. A 3. szakasz (1) bekezdése szerint egyetemet legkevesebb három kar képez, azzal, hogy az egyetem alapítási aktusával határozható meg, szabályozható, mely karok vannak az egyetem keretében, továbbá az egyetem és a karok közötti viszony. Az egyetem keretében működhetnek intézetek, egyetemi könyvtár és egyéb szervezetek, melyeknek tevékenysége összhangban áll az egyetem tevékenységével (3. szakasz 3. bekezdés). Az egyetem szervezeti felépítése, a karok és más, az egyetem keretében működő szervezetek (tagok) közötti viszonyt az egyetem alapszabálya határozza meg.

A törvény egyetemi és karalapítási, továbbá megszűnési szabályai értelmében, azaz az alapvető 10. szakasz 1. bekezdése szerint egyetemet és kart a Köztársaság, jogi vagy természetes személy alapíthat. E

szakasz (2) bekezdése szerint külföldi jogi vagy természetes személy kart alapíthat, összhangban a törvénnyel. (Megjegyzés: külföldi természetes vagy jogi személy tehát nem alapíthat egyetemet, bár más rendelkezés arra utal, hogy igen). A 12. szakasz (1) bekezdése értelmében az egyetem megkezdheti tevékenységét, ha megfelel a káderbeli, térbeli és technikai feltételeknek. E feltételeket és azt, hogy a kérelmező megfelelt az előírt feltételeknek, az oktatási és sportminisztérium szabja meg (12. szakasz 3. bekezdés). A törvény szerint (12. szakasz 4. bekezdés) az alapító a feltételek kielégítésének megállapításáról szóló kérelem mellett erről megfelelő bizonyítékokat nyújt be. Az elutasító végzés ellen közigazgatási per indítható (12. szakasz 5. bekezdés). A 13. szakasz (2) bekezdés szerint azon egyetem vagy kar alapítási eljárása során, melynél az alapító nem a Köztársaság (tehát a magánkarnál), az alapító elaborátumot terjeszt be az alapítás indokoltságáról. Ez persze nem minden, mert számos rendelkezés szól a tantervről, a hallgatói jogokról, a vizsgákról, az egyetemi oktatók minősítéséről, a graduális és posztgraduális stúdiumról, a kutatásról, az intézetekről, az egyetem és a kar szervezeti és működési rendjéről stb.

Az oktatás nyelvére vonatkozólag a 8. szakasz szól: (1) Az egyetemen és a karon az oktatást szerb nyelven valósítják meg. (2) Az egyetemen és a karon az oktatás megvalósítható a nemzeti kisebbség nyelvén, továbbá valamely világnyelven is. A (2) bekezdés szerinti oktatás a Szerb Köztársaság Kormányától elnyert jóváhagyás alapján valósítható meg. A 9. szakasz szerint az egyetem és a kar közigazgatási ellenőrzését az oktatási és sportminiszter végzi.

A vagyoni jogi rendelkezések értelmében (7. szakasz 4. bekezdés) a kar vagy egye-

tem által használt ingatlanok és más eszközök, melyeket alapítványok vagy közalapítványok biztosítottak, a törvénnyel összhangban, kizárólag a donátor által előírányzott rendeltetésre használhatók fel.

A „hűségkérdés”

Dolgozhatnak-e az állami alapítású intézmények oktatói a magánintézményekben, anélkül, hogy ezt bármi módon felróhatnák nekik? Fogas kérdés. A kisebbségi oktatókat amúgy is korlátozták, megfogyatkoztatták, óvodától egyetemig, Szerbia-szerte. Béreiket inflációs és nem inflációs időkben minimalizálták. Társadalmi szerepüket fenyegetettség és rendőri ellenőrzések közepette töltik be. (Persze voltak politikai kinevezési alapon elegendő

számban „lojális” kivételezettek is, s jelenleg is maradtak bőven, akik között vannak olyanok is, akiknek nem kellene sem tanszéket, sem oktatói pozíciót biztosítani, mert vagy erkölcsileg, vagy szakmailag nem állták meg helyüket.)

Elvben nincs sem morális, sem szak-

mai akadály a annak, hogy a megfogyatkozott kisebbségi káderállományban, a minimalizált állami bérezés közepette, valaki egyszerre akár magán-, akár közszolgálati oktatási intézményben működjön közre. Amennyiben erre képesítése, képessége, oktatói és szakmai integritása feljogosítja. Nagy problémát jelentene, ha a törvények alkalmazása során (például az oklevelek elismerése, a kettős munkaviszonyban közreműködő káderek megbélyegzése stb.) visszaélésekre adna lehetőséget akár a magánoktatási, akár az állami oktatási intézmények előnybe helyezése.

Nem vitás, hogy Európában az állami oktatási intézményeknek van presztízsük, előnyük. Önné a titulusok, ott van a biztos lét. Szerbiában azonban az állami in-

A gimnáziumok visszaállításáról lehetőleg ne az beszéljen, aki egykor hozzájárult megszüntetésükhöz. Kiséreljük meg a szakmai elkötelezettséget, az emberiséget és a kisebbségi nemzetrészünk iránti becsületes hozzáállást. És a középiskolai oktatók követeljék bérük növekedését, tanítsanak az iskolán belül.

tézményekben, sajnos, politikai alapon, nemcsak az elmúlt tíz évben, visszaélések történtek. Ez a tendencia „természetesen” a kisebbségi intézményeket sem kímélte, amit kontroll hiányában nehéz bizonyítani. Nem pártkontroll kell, mert ebből elég volt, de szakmai kontroll igen. Időnként a középiskolai és egyetemi tanárok tekintetében is. A szakmailag hiteles közeg egyúttal erkölcsi normákat is feltételez. A gimnáziumok visszaállításáról lehetőleg ne az beszéljen, aki egykor hozzájárult megszüntetésükhöz. Kísérjük meg a szakmai elkötelezettséget, az emberséget és a kisebbségi nemzetrészünk iránti becsületes hozzáállást. És a középiskolai oktatók követeljük bérük növekedését, tanítsanak az iskolán belül. Valamikor gimnáziumi oktatóink megtanították a tanulóifjúságot a matekra, biológiára, magyarra, filozófiára, logikára és más egyébre, de emellett emberségre is, mégpedig hivatalos előírásokra való hivatkozás nélkül. Volt is, becsületük.

Hogy nem tudjuk eltartani iskoláinkat? Adják vissza iskoláink tulajdonjogát: in-

gatlanokat és ingókat. Nem is tudjuk, mekkora (szellemi és anyagi) vagyon ez.

Jegyzet

(1) Antalóczy Lajos (2001): *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár története (1793–1996)*. Főegyházmegyei Könyvtár, Eger. op. cit. 10. Soós Imre (1967): *Az egri egyetem felállításának terve (1754–1777)*. In: *Az Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei*. V. Eger. 314.

(2) Antalóczy Lajos: i. m. op. cit., 11.

(3) Antalóczy Lajos: i. m. op. cit., 11. Soós, op. cit. 11., 8. jegyzet.

(4) Ld. Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről. (Strasbourg, 1995. február 1.) In: (1999) *Az Európa tanács válogatott egyezményei*. Conseil de l'Europe – Osiris, Budapest – Strasbourg. 153–162.

(5) Ld. *Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről*. op. cit., 158–159.

(6) A nemzeti kisebbségek jogairól és szabadságáról szóló, 2002. február 27-én meghozott, a JSZK Hivatalos Lapjának 2002/11. számában megjelent törvény.

(7) Ld. (1999) *Az Európa Tanács válogatott egyezményei*. Conseil de l'Europe – Osiris, Budapest – Strasbourg. 29–46.

(8) Ld. (1999) *Az Európa Tanács válogatott egyezményei*. op. cit. 235–251.

(9) Törvény az egyetemről, SZK Hivatalos Közlönye, 2002/21. sz., megjelent 2002. április 23-án, hatályba lépett a törvény megjelenési napjától számított tizenötödik napot követően.

Szalma József

Az óvodától az egyetemig

Egy soknemzetiségű társadalomban, mint amilyen a miénk, a nemzeti kisebbségek helyzetét, fennmaradásának és fejlődésének lehetőségeit elsősorban a többségi nemzet uralkodó ideológiája és törekvései határozzák meg. Döntő tényezőnek számít, hogy a nemzetállam avagy a polgári társadalom megalapozására törekшенek-e, és milyen a kisebbségekhez (vagy nemzetiségekhez) való viszonyulásuk: mennyiben tekintik őket történelmileg kialakult realitásnak és a velük való együttélést elfogadható állapotnak avagy nyűgnek, tehernek, amelytől minél előbb meg kell szabadulni.

Ezzel szoros összefüggésben van: mennyiben fogadják el alapelveként a mindenkit megillető alapvető emberi jogokat – a nemzetek viszonyában az egyenlőség és egyenrangúság elvét, valamint a kisebbségekre vonatkozó nemzetközileg elfogadott alapelveket és kötelezettségeket.

Mi, vajdasági, illetve jugoszláviai magyarok, a kisebbségi politika különböző

változásainak és törekvéseinek korlátai között éltünk az elmúlt csaknem fél évszázadban, a második világháború utáni időszaktól napjainkig. Az úgynevezett titói Jugoszláviában, ahol a testvériség-egység jelszavától visszhangzott az ország, viszonylag – a kifosztott és meghurcolt csehszlovákiai és megtizedelt romániai, valamint kárpátaljai magyarsághoz képest